

Żywot św. Symeona Słupnika Młodszego z Cudownej Góry w roli paratekstu w jednym z odpisów *Latopisu nowogrodzkiego*¹

The Life of St. Symeon Stylites the Younger of the Admirable Mountain as a Paratext in One of the Manuscript Copies of the *Novgorod Fourth Letopis*

Zofia A. Brzozowska²

Abstract: Symeon Stylites the Younger (521-592), also known in the Byzantine-Orthodox tradition as St Symeon of the Admirable Mountain, is probably one of the most famous and best-documented Syrian ascetics. Many hagiographic works devoted to him have been preserved in Syrian, Arabic, Georgian, Greek and Church Slavic literatures. The corpus of Greek texts is quite extensive and includes two long biographies, several abridged lives and their redactions for the needs of Byzantine liturgical books. Both versions of the Greek extensive life (BHG 1689 and 1690) and several versions of the prologue life were translated into Church Slavic. This article presents a variant of the life of St Symeon Stylites the Younger taken from the Verse Prologue, written on the last, free page of the mid-16th-century manuscript containing the *Novgorod Fourth Letopis* (historical work from the 15th century) as a gloss-paratext. This shows the extraordinary durability of the Byzantine hagiographic tradition in the culture of the Eastern Slavs until the 16th century.

Keywords: Symeon Stylites the Younger; Byzantine hagiography; Church Slavic hagiography; Novgorod the Great; paratexts

¹ Niniejszy artykuł powstał w ramach projektu sfinansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki, przyznanych na podstawie decyzji nr 2020/39/G/HS2/01652. Stanowi również kolejną część cyklu publikacji poświęconych bizantyńskim tekstom hagiograficznym, przetłumaczonym na język (staro)cerkiewnosłowiański, a tym samym mogącym służyć Słowianom prawosławnym na Bałkanach i w Europie Wschodniej jako źródło wiedzy na temat historii powszechnej, kształtujące ich wizję świata i własnego w nim miejsca. Ten cykl miałam opracowywać wraz ze śp. prof. dr. hab. Mirosławem J. Leszką (z Katedry Historii Bizancjum UŁ) na przestrzeni kolejnych lat. Zdołaliśmy jednak opublikować tylko jeden artykuł: na temat biskupów-męczenników z Chersonesu Taurydzkiego („Vox Patrum” 91 [2024]). Za postawienie przede mną tego zadania badawczego, za pomysł i udział w jego realizacji jestem profesorowi bardzo wdzięczna.

² Dr hab. Zofia A. Brzozowska, prof. UŁ, Instytut Studiów Wschodnioeuropejskich, Wydział Filologiczny, Uniwersytet Łódzki, Polska; e-mail: zofia.brzozowska@uni.lodz.pl; ORCID: 0000-0001-5951-3781.

Symeon Słupnik Młodszy (521-592), znany też w tradycji bizantyńsko-prawosławnej jako św. Symeon z Cudownej Góry (gr. Συμεὼν τοῦ ἐν τῇ Θαυμαστῇ Ὁρει; cs. Сѹмевѣнь иже на Дивнѣи горѣ, Сѹмеонъ Дивногорец), jest zapewne – obok św. Symeona Słupnika Starszego (ok. 390-459) – jednym z najśłynniejszych i najlepiej poświadczonych źródłowo stylitów syryjskich. Informacje na temat jego działalności i osiągnięć ascetycznych można odnaleźć nie tylko w dość obszernym korpusie zachowanych do naszych dni tekstów hagiograficznych i hymnograficznych (poświęconych bezpośrednio jemu, jego towarzyszom w ascezie i matce Marcie, czczonej niezależnie jako święta w wielu Kościołach Wschodnich), ale też m.in. w *Historii Kościoła* Ewagriusza Scholastyka³ i *Łące duchowej* Jana Moschusa⁴.

Zbierając dane ze wszystkich tych przekazów można stwierdzić, że Symeon przyszedł na świat w Antiochii, w 521 roku. Jego matka, Marta, późniejsza święta, odznaczała się niezwykle pobożnością. Ojciec Jan pochodził z Edessy i zginął podczas trzęsienia ziemi w 526. Po tym wydarzeniu przyszedł stylita, choć był kilkuletnim dzieckiem, idąc za głosem powołania lub też powodowany trudną sytuacją materialną rodziny, postanowił rozpocząć życie ascetyczne we wspólnocie mnichów. Jego przewodnikiem i ojcem duchowym został Jan Słupnik. Pod jego kierunkiem Symeon stawiał swe pierwsze kroki jako stylita (zamieszkał na kolumnie ustawionej nieopodal słupa swojego mistrza w wieku zaledwie siedmiu lat), a po śmierci nauczyciela przejął po nim kierowanie monasterem. Surowe praktyki ascetyczne, których radykalność wprawiała w zdziwienie nawet jego towarzyszy, miał on kontynuować z krótkimi tylko przerwami (wynikającymi z przyczyn technicznych, jak np. budowa nowej kolumny lub zmiana miejsca) aż do swej śmierci w 592. Po najeździe Persów, Symeon postanowił porzucić dotychczasową wspólnotę i przeniósł się na słup, usytuowany na zboczu góry w okolicach Antiochii, która rychno, za sprawą dokonywanych przez niego cudów i uzdrowień, zyskała miano cudownej. Jego uczniowie podążyli tam jednak za nim, zakładając monaster (551). Stylita został obdarzony nie tylko darem uzdrawiania przychodzących do niego osób z chorób i problemów psychicznych, ale przede wszystkim – nadzwyczajnymi zdolnościami profetycznymi: przepowiedział zarówno wiele ważnych wydarzeń w cesarstwie i Kościele (panowanie Justyna II, a następnie Tyberiusza II czy też wyniesienie

³ Evagrius Scholasticus, *HE* VI 23, PG 86/2, 2880A-2881A, Ewagriusz Scholastyk, *Historia Kościoła*, tł. S. Kazikowski, Warszawa 1990, s. 282-283.

⁴ Ioannes Moschus, *Pratum spirituale* 96, 117, PG 87/3, 2953B-2955A, 2981A-B, Jean Moschus, *Le Pré Spirituel*, tł. M.J. de Journal, Sch 12, Paris 1946, s. 142-143, 168.

Jana III Scholastyka do godności patriarchy Konstantynopola, a św. Atanazego I – na tron patriarchy Antiochii), jak i klęski żywiołowe (np. trzęsienie ziemi w 557 i epidemię). Pozostawił po sobie sporo różnego rodzaju tekstów: krótkich traktatów ascetycznych, hymnów liturgicznych oraz listów (m.in. do cesarzy Justyniana I i Justyna II)⁵.

Zachowało się również wiele utworów hagiograficznych, dedykowanych św. Symeonowi Słupnikowi Młodszemu lub św. Marcie, w języku syryjskim, arabskim, gruzińskim, greckim i cerkiewnosłowiańskim⁶. Ze względu na charakter niniejszego artykułu, którego celem jest wprowadzenie do obiegu naukowego mało znanego tekstu z Nowogrodu Wielkiego, tj. północnej części Słowiańszczyzny Wschodniej, w dalszej części wywodu ograniczę się do przedstawienia tylko dwóch ze wspomnianych tradycji literackich: bizantyńskiej (greckiej) oraz ukształtowanego pod jej przemożnym wpływem średniowiecznego piśmiennictwa obszaru *Slavia Orthodoxa*, zarówno w jego wschodnim, jak i kontekstowo bałkańskim wariancie.

1. Teksty bizantyńskie (greckie)

Korpus greckich źródeł hagiograficznych, dedykowanych Symeonowi z Cudownej Góry, jest dość rozległy i obejmuje dwa obszerne żywoty, kilka żywotów krótkich oraz ich redakcji skróconych na potrzeby

⁵ Bardziej szczegółowe omówienie biografii św. Symeona Słupnika Młodszego wraz z odwołaniami do dalszej literatury przedmiotu znajdzie Czytelnik w: Z.A. Brzozowska – T. Wolińska, *The Lives of St. Symeon Stylites the Younger*, w: Z.A. Brzozowska – M.J. Leszka – T. Wolińska, *Muhammad and the Origin of Islam in the Byzantine-Slavic Literary Context. A Bibliographical History*, Łódź – Kraków 2020, s. 24-39. Rekapitulację wschodniochrześcijańskiej tradycji hagiograficznej związanej z osobą tego świętego i stan wiedzy na jego temat zawiera opracowana współcześnie wersja żywotu: *Wspomnienie św. Symeona Młodszego, Słupnika z Cudownej Góry*, w: *Synaksarion. Żywoty świętych Cerkwi Prawosławnej spisane na Świętej Górze Atos przez hieromnicha Makarego z monasteru Simonopetra. Maj*, tł. H. Paprocki, Hajnówka 2018, s. 335-344. Ogólne informacje w: M. Wysocki, *Szymon Słupnik Młodszy*, EK 19, 226.

⁶ Na temat syryjskiego żywotu św. Symeona Słupnika Młodszego (wraz z przekładem fragmentu tego tekstu na język francuski): B. Flusin, *Syméon et les philologues ou la mort du stylite*, w: *Les saints et leur sanctuaire à Byzance*, ed. C. Jolivet-Levy – M. Kaplan – J.P. Sordini, Paris 1993, s. 1-23. O źródłach gruzińskich: K.S. Kekelidze, *Monumenta hagiographica Georgica I. Keimena I*, Tbilisi 1918, s. 215-340; *Version géorgienne de la Vie de sainte Marthe*, ed. G. Garitte, CSCO 285-286, Louvain 1968. Na temat żywotu arabskiego: J. Nasrallah, *Une vie arabe de saint Syméon le Jeune*, AnBol 90 (1972) s. 387-389.

bizantyńskich ksiąg liturgicznych, przede wszystkim menologionów i synaksarionów. Najstarszy żywot interesującego nas tu stylity (BHG 1689: „Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Συμεὼν τοῦ ἐν τῷ Θαυμαστῷ Ὁρεῖ”) został spisany w języku greckim najprawdopodobniej już w pierwszych dekadach po jego śmierci. Opinie uczonych w kwestii datacji tego zabytku różnią się nieznacznie między sobą, nie ulega jednak wątpliwości, że musiał on powstać w ostatnim dziesięcioleciu panowania Maurycjusza (592-602) lub za rządów Fokasa (602-610)⁷. W tradycji Kościołów wschodnich przyjęło się, w ślad za Janem z Damaszku, uznawać za autora tego dzieła Arkadiusza, arcybiskupa Cypru⁸, jednak obecnie odchodzi się w nauce od tej atrybucji, wskazując na to, że twórca żywotu mógł być naocznym świadkiem opisywanych w nim wydarzeń.

Najstarszy, grekojęzyczny utwór hagiograficzny poświęcony Symeonowi Słupnikowi Młodszemu pod względem gatunkowym przynależy do grupy tzw. żywotów obszernych. Jest w istocie bardzo rozległym tekstem (składającym się z 259 rozdziałów), obfitującym w wiele informacji historycznych⁹. Zachował się w dziewięciu odpisach, z których najwcześniejsze pochodzą z IX-X wieku¹⁰.

Na przełomie X i XI wieku najstarszy żywot grecki św. Symeona Słupnika z Cudownej Góry został przeredagowany, uzupełniony o kilka szczegółów i jednocześnie skrócony – jednak z zachowaniem jego obszernej, narracyjnej formy – przez Nicefora Uranusa (ok. 980-ok. 1010), parającego się piórem bizantyńskiego dowódcy wojskowego i urzędnika, przyjaciela Symeona Metafrastesa – jednego z najwybitniejszych hagiografów tamtej doby (BHG 1690: „Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Συμεὼν τοῦ ἐν τῷ Θαυμαστῷ Ὁρεῖ συγγραφέντα παρὰ Νικηφόρου

⁷ P. Van den Ven, *La vie ancienne de S. Syméon Stylite le Jeune*, „Byzantion” 33/2 (1963) s. 487-492; P. Speck, *Wunderheilige und Bilder. Zur Frage des Beginns der Bilderverehrung*, w: *Varia III*, Bonn 1981, s. 165-166; V. Déroche, *Quelques interrogations a propos de la Vie de Syméon Stylite le Jeune*, „Eranos” 94 (1996) s. 65-83; V. Déroche, *La forme de l'informe: la Vie de Théodore de Sykéôn et la Vie de Syméon Stylite le jeune*, w: *Les Vies des Saints à Byzance: genre littéraire ou biographie historique?*, red. P. Odorico – P.A. Agapitos, Paris 2004, s. 367-385; Brzozowska – Wolińska, *The Lives*, s. 25.

⁸ *Bibliotheca hagiographica graeca*, t. 2, ed. F. Halkin, Bruxelles 1957, s. 259; O. Jurewicz, *Historia literatury bizantyńskiej. Zarys*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1984, s. 75, 196.

⁹ Utwór został wydany wraz z przekładem na język francuski: *La vie ancienne de s. Syméon le Jeune, 521-592*, t. 1: *Introduction et texte grec*, ed. P. van den Ven, Brussels 1962; t. 2: *Traduction et commentaire, Vie grecque de Sainte Marthe, mère de S. Syméon, Indices*, Brussels 1970.

¹⁰ Brzozowska – Wolińska, *The Lives*, s. 25-29.

τοῦ μαγίστρου Αντιοχείας τοῦ 'Οὐρανοῦ")¹¹. Do naszych dni ten utwór zachował się w pięciu odpisach greckich z XI-XVII wieku¹².

W literaturze przedmiotu znane są też trzy bizantyńskie żywoty krótkie Symeona Słupnika Młodszego, tekstologicznie zależne od najstarszego utworu greckiego dedykowanego temu ascecie. Wszystkie powstały najprawdopodobniej w XI stuleciu. Autorem pierwszego z nich (BHG 1691: „Βίος καὶ πολιτεία καὶ ἄσκησις τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Συμεὼν τοῦ ἐν τῷ Θαυμαστῷ Ὁρει”) był Jan Petryn, mnich z monasteru św. Jana Chrzciciela w Petrze, dzielnicy Konstantynopola usytuowanej w okolicach pałacu w Blachernach (najprawdopodobniej do tego miejsca nawiązuje jego przydomek). Wspomniany tekst zachował się w ośmiu odpisach z XII-XVII wieku. Autor szczególnie wiele uwagi poświęcił okolicznościom przyjścia na świat i dzieciństwu przyszłego stylity, eksponując zwłaszcza wątek opieki, jaką roztaczał nad nim i jego matką św. Jan Chrzciciel – patron wspólnoty monastycznej, w której prawdopodobnie powstał omawiany utwór¹³.

Z tej samej tradycji, ukształtowanej w konstantynopolitańskim środowisku monastycznym, wyrasta też zapewne inny żywot krótki (BHG 1691c: „Βίος ἐν συντόμῳ τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Συμεὼν τοῦ ἐν τῷ Θαυμαστῷ Ὁρει”), zachowany w rękopisie BNF, Gr. 1534, fol. 309'-313' – menologionie bizantyńskim z XI wieku¹⁴, a także wariant skrócony, włączony do późniejszej redakcji tzw. *Synaksarionu Wielkiego Kościoła w Konstantynopolu* (X-XII wiek): „Μνήμη τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Συμεὼν τοῦ ἐν τῷ Θαυμαστῷ Ὁρει”, pod datą 24 maja¹⁵.

Niezależnie od omówionych wyżej tekstów, na podstawie najstarszego bizantyńskiego utworu hagiograficznego poświęconego Symeonowi

¹¹ Edycje tekstu: *Vita Symeonis Junioris Stylitae conscripta a Nicephoro, Magistro Antiochiae*, ed. C. Janninck, w: *Acta Sanctorum Maii*, t. 5, Paris – Roma 1685, s. 310-397; *Sancti Symeonis Junioris vita conscripta a Nicephoro, Magistro Antiochiae*, PG 86/2, 2987-3216.

¹² Brzozowska – Wolińska, *The Lives*, s. 33-34.

¹³ J. Bompaire, *Abreges de la Vie de saint Symeon Stylite le Jeune*, „Ελληνικά” 13 (1954) s. 71-110 (edycja tekstu greckiego znajduje się tu na s. 79-88); B. Caseau – C. Messis, *La Vie abrégée de Syméon Stylite le Jeune par Jean Pétrinos (BHG 1691) et le milieu de sa production*, „Travaux et Mémoires” 23/1 (2019) s. 95-120 (edycja tekstu greckiego wraz z przekładem na język francuski: s. 108-120).

¹⁴ Bompaire, *Abreges*, s. 72 (edycja tekstu greckiego na s. 104-109); B. Caseau – M.C. Fayant, *Le renouveau du culte des stylites syriens aux Xe et XIe siècles? La Vie abrégée de Syméon Stylite le Jeune (BHG 1691c)*, „Travaux et Mémoires” 21/2 (2017) s. 701-732; Caseau – Messis, *La Vie abrégée*, s. 100.

¹⁵ Wydanie tekstu: H. Delehay, *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae e codice Sirmondiano nunc Berolinensi adiectis synaxariis selectis*, Brussels 1902, c. 703-705. Cf. Caseau – Messis, *La Vie abrégée*, s. 100.

Słupnikowi z Cudownej Góry, powstał jeszcze inny żywot krótki tego świętego (BHG 1691b: „Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Συμεὼν τοῦ ἐν τῷ Θαυμαστῷ Ὁρει”), poświadczony w rękopisie z monasteru św. Jana Teologa w Patmos (nr 736, fol. 269-278), powstałym w XIV wieku. Najprawdopodobniej jest to wersja zaczerpnięta z menologionu cesarza Michała IV (1034-1041)¹⁶.

W piśmiennictwie bizantyńskim istniało zapewne wiele innych skrótów i parafraz żywotu Symeona Słupnika Młodszego, kompilowanych na potrzeby ksiąg liturgicznych. Spośród nich na szczególną uwagę – ze względu na rolę, jaką przyszło mu odegrać w kulturze Słowian prawosławnych w średniowieczu – zasługuje tekst zamieszczony w drugiej redakcji (B) menologionu Bazylego II (976-1025)¹⁷, pod datą 23 maja („Μνήμη τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Συμεὼν τοῦ ἐν τῷ Θαυμαστῷ Ὁρει”)¹⁸. Wspomnienie liturgiczne interesującego nas tu stylity zostało zawarte też (pod 24 maja) w synaksarionie-typikonie monasteru Bogurodzicy Dobroczynnej w Konstantynopolu, zachowanym w rękopisie z początku XII stulecia: „Μηνὶ τῷ αὐτῷ κδ’ τοῦ ὁσίου Συμεὼν τοῦ ἐν τῷ Θαυμαστῷ Ὁρει”¹⁹. Warto też nadmienić, że w XI-XII wieku upowszechniła się w Bizancjum praktyka wplatania w tekst synaksarionów krótkich utworów poetyckich autorstwa Krzysztofa z Mityleny (ok. 1000-1050)²⁰.

¹⁶ Bompaire, *Abreges*, s. 72 (edycja tekstu greckiego na s. 90-102); Caseau – Mesis, *La Vie abrégée*, s. 100.

¹⁷ W rękopisie Vat. Gr. 1613 z X wieku, zawierającym starszą redakcję menologionu (A), zostały zamieszczone teksty hagiograficzne tylko z miesięcy od września do lutego. *The Menologion of Basil II*, ed. C. Kuper, Cambridge – London 2025.

¹⁸ Wydanie tekstu: *Menologium Basilianum, ex editione cardinalis Albani*, PG 117, 469-472. W zabytku tym, pod datą 5 lipca znajduje się też żywot św. Marty, matki Symeona (c. 523-524).

¹⁹ *The Synaxarion of the Monastery of the Theotokos Evergetis. March – August. The Movable Cycle*, ed. R.H. Jordan, Belfast 2005, s. 134-135. W tradycji bizantyńsko-prawosławnej terminu „synaksarion” (gr. συναξάριον, cs. синаксарь) używa się w kilku znaczeniach: 1) księga liturgiczna, zawierająca żywoty świętych zestawione według porządku roku liturgicznego; 2) notatki komemoracyjne dołączane do różnych ksiąg liturgicznych (m.in. ewangelarzy, typikonów); 3) księga zawierająca wyjaśnienia porządku świąt w triodionach. W niniejszym artykule stosuję ten termin w pierwszym znaczeniu. Por. A. Znosko, *Mały słownik wyrazów staro-cerkiewno-słowiańskich i terminologii cerkiewno-teologicznej*, Bielsk Podlaski 1983, s. 288; K. Ivanova, *Sinaksar*, w: *Starobălgarska literatura. Enciklopedičen rečnik*, ed. D. Petkanova, Sofija 1992, s. 411.

²⁰ Jurewicz, *Historia*, s. 216-217.

2. Teksty cerkiewnosłowiańskie redakcji bułgarskiej i serbskiej

Nowogród Wielki, podobnie jak inne części Słowiańszczyzny Wschodniej, pozostawał w sferze bezpośredniego oddziaływania bizantyńskiej tradycji liturgicznej i hagiograficznej od schyłku X stulecia. Ten wpływ wynikał przede wszystkim ze sposobu organizacji Kościoła na Rusi: biskup (od 1165 arcybiskup) nowogrodzki podlegał metropolii kijowskiemu, którego zwierzchnikiem był z kolei patriarcha Konstantynopola. W takiej sytuacji w naturalny sposób upowszechniało się tu wiele elementów cywilizacji bizantyńskiej: zbiory praw i reguł, utwory literackie, księgi liturgiczne. Warto jednak pamiętać, że nie wszystkie dobra kultury przenikały na Ruś bezpośrednio z terytorium cesarstwa. Rolę ważnych pośredników w tym swoistym transferze cywilizacyjnym spełniali Słowianie prawosławni na Bałkanach: Bułgarzy i Serbowie. Omawianie zjawisk charakterystycznych dla piśmiennictwa nowogrodzkiego byłoby zatem niepełne bez uwzględnienia kontekstu południowosłowiańskiego.

Spośród wskazanych w poprzednim paragrafie bizantyńskich tekstów hagiograficznych na Bałkanach został najprawdopodobniej przetłumaczony na język cerkiewnosłowiański utwór autorstwa Nicefora Uranusa (BHG 1690: „Житиѣ и жизнь прѣпоѣбнаго вѣца нашего Сумевна иже на Дивнѣи горѣ, съписано ѿ Никѣфора маѣстра антиохїйскаго. Incipit: Бл҃вєнь Бг҃ъ, того бѣ бл҃вити”). Ten przekład musiał powstać najpóźniej w XIV wieku, a do naszych dni dotrwał na kartach wielu rękopisów południowosłowiańskich: serbskich (torżestwiennik z końca XIV wieku – РНБ, 588.873, fol. 244-299; mineja lekcyjna na maj i czerwiec z monasteru Hilandar na górze Athos, nr 445, fol. 122-173’), bułgarskich (kodeks z monasteru w Rile, nr 4/8, fol. 635-665’ – z 1479 roku; manuskrypt z monasteru Zograf na górze Atos, nr 90, fol. 198-217’), a nawet mołdawskich, zachowujących jednak cechy szkoły tyrnowskiej: mineja lekcyjna na kwiecień, maj i czerwiec, spisana w 1474 na zamówienie hospodara Stefana III Wielkiego przez mnicha Jakuba w monasterze Putna – nr 31, fol. 162’-212’; XVI-wieczna kopia tego kodeksu z monasteru Dragomirna, nr 739, fol. 182-243; zbiór żywotów świętych od lutego do maja, sporządzony na początku XVII wieku dla metropolity Anastazego Ilie Crimca, a następnie подарowany przez niego monasterowi w Suczawie (Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. W. Stefanyka, Перп. 2, fol. 229-253)²¹.

Na południu Słowiańszczyzny przyswojono też najprawdopodobniej bizantyńską tradycję sporządzania ksiąg zawierających wybór

²¹ K. Ivanova, *Bibliotheca hagiographica balcano-slavica*, Sofija 2008, s. 535-536.

skróconych żywotów świętych, ułożonych zgodnie z porządkiem roku liturgicznego. Wśród badaczy przeważa obecnie pogląd, że synaksarion został przetłumaczony z greki na język cerkiewnosłowiański w XI wieku na obszarze metropolii ochrydzkiej, tj. w okresie, w którym nie istniało niezależne państwo bułgarskie, a tereny, na których wcześniej się znajdowało, pozostawały pod władzą bizantyńską. Podstawą przekładu był zapewne wspomniany wyżej menologion cesarza Bazylego II, w redakcji mnicha Eliasza z monasteru Studios i Konstantyna, metropolity Mokissos z początku XI wieku²². W późniejszym czasie słowiańska wersja synaksarionu (na obszarze *Slavia Orthodoxa* zwanego prologiem, cs. прологъ) miała trafić na Ruś, gdzie powstały jej dwie kolejne redakcje²³. Po odrodzeniu się państwowości bułgarskiej i powstaniu serbskiej monarchii Nemaniczków, w początkach XIII stulecia na Bałkany przywieziono ze wschodu Słowiańszczyzny odpisy wspomnianego zbioru żywotów świętych, sporządzając na ich podstawie jego nowe, lokalne redakcje²⁴. Najstarsze zachowane prologi południowosłowiańskie (bułgarskie i serbskie) pochodzą z XIV wieku²⁵. Na ich kartach, pod datą 24 maja, odnajdziemy skrócony żywot Symeona Słupnika z Cudownej Góry, wykazujący tylko drobne różnice względem tekstu greckiego z redakcji B menologionu Bazylego II (М^ц то^г .ѣд. па^м пр^ѣпо^мб^наго ѿца н^шего Симевна Стлѣпника иже на дивнѣи горѣ. Incipit: Симев^н въ стѣхъ ѿць н^шъ бѣше ѿ А^ндиѡх^иа сирьскыа при цр^ѣтви Оустиянѣ ветсѣмъ зачатъ же бывъ ѿ обѣщания):

- *Prolog lesnovski* (bułgarski, 1330 rok) – САНУ 53, fol. 230-230'²⁶;
- prolog bułgarski z 1339 roku – РНБ, 588.58, fol. 149;

²² K. Ivanova, *Prolog*, w: *Starobǎlgarska literatura. Enciklopedičen rečnik*, ed. D. Petkanova, Sofija 1992, s. 372; E.A. Fet, *Prolog*, w: *Slovar' knižnikov i knižnosti Drevnej Rusi (XI-pervaja polovina XIV v.)*, red. D.S. Lichačev, Leningrad 1987, s. 377; A.M. Pentkovskij, *Grečeskij original slavjanskogo Sinaksarja i ego lokalizacija*, w: *Slavjano-russkij Prolog po drevnejšim spiskam. Sinaksar' (žitijnaja čast' Prologa kratkoj redakcii) za sentjabr'-fevral'*, t. 2: *Ukazateli. Issledovanija*, Moskva 2011, s. 654, 657-658.

²³ Ivanova, *Prolog*, s. 372; Fet, *Prolog*, s. 376-379.

²⁴ Ivanova, *Prolog*, s. 372; R. Pavlova, *Vostočnoslavjanskije svjatye v južnoslavjanskoj pis'mennosti XIII-XIV vv. Ostslavische Heilige in südslavischen Kanontexten der Slavia Orthodoxa im 13-14 Jahrhundert*, Halle 2008, s. 22-27.

²⁵ R. Pavlova – V. Željazkova, *Stanislavov (Lesnovski) prolog ot 1330 g.*, Veliko Tărnovo 1999, s. 5-6; M.V. Čistjakova, *Klassifikacija južnoslavjanskich spiskov Sinaksarja po strukturnym i jazykovym osobennostjam*, „Slavisitica Vilmensis” 63 (2018) s. 35-58.

²⁶ Edycja tekstu cerkiewnosłowiańskiego: Pavlova – Željazkova, *Stanislavov (Lesnovski) prolog*, s. 248.

- prolog serbski, kopia rękopisu bułgarskiego z początku XIV wieku – РГБ, 256.319, fol. 125.

W XIV stuleciu na Bałkanach upowszechniła się nowa wersja zbioru skróconych żywotów świętych, która – ze względu na swoją specyfikę formalną – uzyskała w literaturze naukowej nazwę „prologu z wersetami”. Jak podkreślają badacze, pojawienie się tego rodzaju ksiąg liturgicznych związane było z wprowadzaniem w autokefalicznych Kościołach bułgarskim i serbskim w owym czasie *Typikonu Jerozolimskiego* (w miejsce dotychczas używanego studyckiego), w celu dostosowania praktyki liturgicznej na terenach południowosłowiańskich do reguł obowiązujących w patriarchacie konstantynopolitańskim i na górze Atos. Podstawą dwóch przekładów cerkiewnosłowiańskich (wykonanych najprawdopodobniej niezależnie od siebie w stolicy ówczesnego państwa bułgarskiego, Wielkim Tyrnowie oraz w Serbii) była kompilacja bizantyńska z drugiej połowy XII wieku autorstwa diakona Maurycjusza z katedry Hagia Sofia w Konstantynopolu, zbieżna z *Synaksarionem Wielkiego Kościoła* (X-XII wiek). Jej charakterystyczną cechą było zamieszczenie obok skróconych żywotów świętych utworów poetyckich pióra Krzysztofa z Mityleny. Prolog z wersetami zyskał na Bałkanach niezwykłą wprost popularność: obecnie znanych jest ok. 70 południowosłowiańskich odpisów przekładu bułgarskiego i kilka serbskiego (z XIV-XVII wieku)²⁷.

²⁷ Ivanova, *Prolog*, s. 372-373; Fet, *Prolog*, s. 379; L. Skomorochova Venturini, *Literaturnye obrazcy i „ošibki” perevodčika (na primere dvustišij Stišnogo prologa)*, „Europa Orientalis” 17/1 (1998) s. 7; G. Petkov, *Tărnovskata redakcija na Stišnjia prolog za zimnoto polugodie po naj-starite ruski prepisi ot Troicko-Sergievata lavra (№ 717 i № 720)*, „Tărnovska knižovna škola” 6 (1999) s. 51; G. Petkov, *Stišnjat prolog v starata bălgarska, srăbska i ruska literatura (XIV-XV v.)*, *Arheografija, tekstologija i izdanie na proložnite stihove*, Plovdiv 2000; L. Taseva, *Parallel'nye južnoslavjanske perevody Stišnogo prologa i triodnych sinaksarej*, „Byzantinoslavica” 64 (2006) s. 169-171; L. Taseva, *Greški i nesinonimni raznočetenija v bălgarskija i srăbskija prevod na proložnite stihove za mesec mart*, „Church Studies” 6 (2009) s. 215-216; L. Taseva, *Săstavăt na bălgarskija i srăbskija stišen prolog za mesec mart*, „Tărnovska knižovna škola” 9 (2009) s. 294; L. Taseva, *Bulgarische und serbische Parallelübersetzungen aus dem Griechischen im Mittelalter*, w: *Resources of Danubian Region: the Possibility of Cooperation and Utilization*, red. L.Č. Popović – M. Vidaković – D.S. Kostić, Belgrade 2013, s. 331-332; M.V. Čistjakova, *O južnoslavjanskich perevodach Stišnogo prologa*, w: *Scala Paradisi. Scripta in memoriam Demetrii Bogdanovič viri academici. 1986-2016*, red. A.A. Turilov – T. Subotin-Golubović – I. Špadijer – N. Dragin – D. Grbić – K. Mano-Zisi, Belgrad 2018, s. 437-455; O. Shcheglova, *Studying the History of the Slavic Stishnoy Prologue: New Opportunities and Prospects*, „Quaestio Rossica” 8/1 (2020) s. 299-300; M.V. Čistjakova, *Serbskij perevod Stišnogo prologa. K probleme rekonstrukcii teksta na sentjabr*, „Studi Slavistici” 18/2 (2021) s. 7-9.

Teksty upamiętniające Symeona Słupnika Młodszego odnajdziemy również i w księgach z tego nurtu. W kalendarzu liturgicznym (gr. *μηνολόγιον*, cs. *мѣсѧцесловъ*) zawartym w serbskim odpisie *Typikonu Jerozolimskiego*, stworzonym między 1319 a 1346 (SANU 294) zamieszczono następujący zapis pod datą 24 maja: Въ .кѣ. пр[ѣ]под[о]бнааго в(тъ)а нашего Симевна чюд[о]творца иже на дивнѣи горѣ²⁸. W odpisach bułgarskiego (tyrnowskiego) przekładu prologu z wersetami natrafiamy pod tą samą datą na żywot stylity poprzedzony krótkim tekstem poetyckim:

Миѣа того .кѣ. паме^т прп^лбнааго вѣа наше^г Сѣмевна иже на дивнѣи горѣ.
Incipit: На дивнѣи горѣ прѣбы^с Сѣмев^и на земли древле. На нб^снѣ иже
въседивнѣи витае^т нѣя горѣ. Въ .кѣ. Сѣмевнѣ ѿ земле прѣиде. Съ
прп^лобныи чю^лтворецъ Сѣмевнѣ бѣше въ врѣмена Иоустинѣана стараго.
родиже^с въ Антіѡхѣи сирыисцѣи ѿ оѣа Іѡанна и мѣре Марѡи.

(НБКМ, 1041, fol. 172-172' – prolog od marca do sierpnia z 1544 roku; НБКМ, 552, fol. 134-134' – prolog od marca do sierpnia z końca XVI wieku; НБКМ, 1044, fol. 139-139' – prolog od marca do sierpnia z 1636). W odpisie serbskiego przekładu prologu z wersetami z przełomu XIV i XV wieku (SBB, Slav. Wuk. 29, fol. 181'-182') natrafiamy pod datą 24 maja na podobny tekst hagiograficzny, poprzedzony krótkim utworem poetyckim. W porównaniu z zabytkiem znanym nam z manuskryptów bułgarskich jest on jednak nieco dłuższy i bardziej szczegółowy:

Миѣа то^г .кѣ. паме^т прп^лбнааго вѣа нѣго Сѣмевна иже на чюднѣи горѣ.
Incipit: Въ чюднѣи живѣи прѣж^е Сѣмевнѣ земельнѣи горѣ. Въ нб^снѣ
иже прѣчю^лнѣи живе^т нѣя горѣ. Въ .кѣ. идѣже оумы Сѣмевнѣ прѣиде
въкоупѣ. Съ прп^лбнѣи и чю^л дѣиствѣннѣи Сѣмевнѣ бѣ въ врѣмена
Иоустинѣана дрѣвняаго. родѣиже^с въ А^итиѡхѣи сирсцѣи оѣа Іѡана ѿ
Едеса гра^л соуца и матере Марѡи.

Już na pierwszy rzut oka można odnieść wrażenie, że tłumacz serbski oddał treść żywotu św. Symeona Słupnika Młodszego z bizantyńskiego *Synaksarionu Wielkiego Kościoła* znacznie wierniej niż jego bułgarski odpowiednik, prawdopodobnie nie dokonując w tekście poważniejszych skrótów.

²⁸ *Mesecoslov Jerusalimskoga Tipika. Rukopis Arhiva SANU*, red. V. Savić, Niš 2003, s. 54. W tym rękopisie pod datą 5 lipca odnajdujemy też liturgiczne wspomnienie św. Marty, matki Symeona (s. 56).

3. Teksty cerkiewnosłowiańskie redakcji wschodniosłowiańskiej

Kult św. Symeona Słupnika Młodszeo z Cudownej Góry upowszechnił się na Rusi dość wcześnie. Dzień jego komemoracji w dniu 24 maja (według *Typikonu Studyckiego*) został odnotowany w ponad dziewięćdziesięciu wschodniosłowiańskich kalendarzach liturgicznych, z których najstarsze pochodzą już z XII wieku, wśród nich znajduje się m.in. miesiacesłow z ewangeliarza księcia Mścisława II, powstałego w Nowogrodzie Wielkim w latach 1103-1117 (ГИМ, Син. 1203). W kilkunastu innych, datowanych na XIII-XV wiek, omawiany stylita został przywołany – zgodnie z typikonem Hagii Sofii w Konstantynopolu – w dniu 23 maja²⁹.

Na wschodzie Słowiańszczyzny zaadaptowano też wiele z omówionych wyżej utworów hagiograficznych. Cerkiewnosłowiański przekład najstarszego, greckiego żywotu obszernego Symeona Słupnika z Cudownej Góry (BHG 1689: „Житие и жизнь и пощеніе преподобнаго ѿца нашего Сумевна чюдотворца, иже въ Дивнѣи горѣ, иже пространства ради. Incipit: Бл҃венъ Бг҃ъ иже вса чл҃кы хотаи сп҃сѣти”) musiał tu powstać najpóźniej w drugiej dekadzie XV wieku. Co godne odnotowania, tego tekstu nie odnajdziemy w najwcześniejszym, zachowanym do naszych dni zbiorze żywotów świętych na maj, tj. w *Kodeksie Uspienskim* z XII-XIII wieku³⁰. W 1420 natomiast włączył go w obręb kompilowanych przez siebie minei lekcyjnych (obejmujących żywoty świętych od listopada do maja) mnich Euzebiusz-Efrem, Rusin z pochodzenia, żyjący w środowisku słowiańskim w monasterze Bogurodzicy Peribleptos w Konstantynopolu. Autograf Euzebiusza-Efrema nie dotrwał do naszych dni, zachował się jednak jego bezpośredni odpis, sporządzony dla Ławry Troicko-Siergijewskiej między 1432 a 1443 (РГБ, 304.I.669). Żywot św. Symeona Słupnika Młodszeo znajduje się w nim na fol. 49-124, a bezpośrednio za nim odnaleźć możemy adnotację, że ten utwór został skopiowany przez „ubogiego Euzebiusza” w dniu 2 marca AM 6928 (AD 1420)³¹.

²⁹ O.V. Loseva, *Russkie mesjaceslovy XI-XIV vv.*, Moskwa 2001, s. 346-347. Staroruskie kalendarze liturgiczne odnotowują też, choć o wiele rzadziej, św. Martę, pod datą 24 maja lub 5 lipca (s. 347, 376).

³⁰ Por. *Uspienskij sbornik XII-XIII vv.*, red. S.I. Kotkov, Moskwa 1971.

³¹ G.I. Vzdornov, *Rol' slavjanskich monasterskich masterskich pis'ma Konstantinopolja i Afona v razvitii knigopisanija i chudożestvennogo oformlenija russkich rukopisej na rubeże XIV-XV vv.*, „Trudy Otdela Drevnerusskoj Literatury” 23 (1968) s. 177-179; O.V. Tvorogov, *Perevodnye žitija v russkoj knižnosti XI-XV vv.*, Moskwa – Peterburg 2008, s. 106.

W XV stuleciu omawiany zabytek upowszechnił się w piśmiennictwie staroruskim, przede wszystkim w obrębie minei lekcyjnych (m.in. РГБ, 113.597, fol. 336a-432d – z 1494). W latach 1488-1508 włączył go do swojego zbioru żywotów świętych Nil Sorski (1433-1508), jeden z najwybitniejszych pisarzy i myślicieli wschodniosłowiańskich schyłku XV wieku. Podjęta przez niego inicjatywa, zakładająca uporządkowanie całego, znanego na Rusi materiału hagiograficznego i zebranie go w jednej kolekcji, antycypowała przedsięwzięcie arcybiskupa nowogrodzkiego i metropolity moskiewskiego Makarego (ok. 1482-1563), którego efektem było powstanie *Wielkich minei lekcyjnych*. Kompilacja Nila Sorskiego przechowywana jest obecnie w Państwowym Muzeum Literatury w Moskwie (ГЛМ РФ 8354.14). Żywot św. Symeona Słupnika Młodszego znajduje się na fol. 4-95' tego manuskryptu³².

W połowie XVI wieku żywot św. Symeona Słupnika Młodszego również został, naturalną kolejną rzeczą, włączony w obręb *Wielkich minei lekcyjnych* Makarego. Umieszczono go w tomie majowym, pod datą 24 maja (РНБ, 728.1321, fol. 489a-526c; ГИМ, СИН. 994, fol. 647b-726a; ГИМ, СИН. 180, fol. 1029a-1125d)³³. W XVI wieku pojawiał się też na kartach rękopisów typu *miscellanea*, np. РГБ, 304.I.182, fol. 125-260' (wybór pism Symeona Nowego Teologa z dodatkami); РГБ, 304.I.685, fol. 143-233' (zbiór żywotów świętych).

Na Ruś dotarł również południowosłowiański przekład żywotu św. Symeona Słupnika Młodszego autorstwa Nicefora Uranusa (БНГ 1690). Odnajdziemy go m.in. w rękopisie typu *miscellanea* z XV wieku – РГБ, 304.I.754, fol. 216-286'. W piśmiennictwie staroruskim, a zatem i nowogrodzkim, znanych było także kilka wariantów dedykowanego interesującemu nas tu stylicie żywotu prologowego. W odpisach tzw. I redakcji (krótkiej) wschodniosłowiańskiego prologu, która została skompilowana prawdopodobnie u schyłku XII lub też na początku XIII stulecia, a w literaturze przedmiotu pojawiają się obecnie tezy, że jej upowszechnienie można powiązać ze środowiskiem intelektualnym Nowogrodu Wielkiego i Pskowa³⁴, zawarta została, pod datą

³² Wydanie tekstu: T.P. Lënngrén, *Sobornik Nila Sorskogo*, t. 1, Moskwa 2000, s. 39-193. Por. T.P. Lënngrén, *Žitie Simeona Stolpnika v avtografe Nila Sorskogo*, „Lingvističeskoe istočnikovedenie i istorija russkogo jazyka” 1 (2000) s. 277-290; Tvorogov, *Perevodnye žitija*, s. 106.

³³ Wydanie tekstu: *Die Grossen Lesemenäen des Metropoliten Makarij. Uspenskij Spisok. 24.-31. Mai*, red. E. Weiher – S.O. Šmidt – A.I. Škurko, Freiburg 2013, s. 1293-1451. Por. Tvorogov, *Perevodnye žitija*, s. 106.

³⁴ O.V. Loseva, *Žitija russkich svjatyh v sostave drevnerusskich Prologov XII – pervoj treti XV v. Rukopisnye pamjatniki Drevnej Rusi*, Moskwa 2009, s. 52.

24 maja, wersja żywotu, bardzo podobna do tej, z którą zetknęliśmy się już w prologach bułgarskich i serbskich, a jednocześnie wykazująca znaczną zbieżność z tekstem greckim w drugiej redakcji (B) menologionu Bazylego II: „Мѣца тогожъ въ .кѣд. памѣ^т прѣпѣбна Смеона иже на дѣвнеи горѣ стѣльпника и чю^ттворц. Incipit: Сумеонъ въ стѣхъ ѿцѣ нашъ бѣ ѿ Антиѡхия соурьскыя въ цр^ѣтво Йоустианѣ ветсѣмъ зачатъ же бывъ ѿ обѣщания” (РГАДА, 381.I.177, fol. 68d-69a (początek XIV wieku); РГАДА, 381.I.175, fol. 62d (pierwsza tercja XIV wieku, niekompletny); РГАДА, 381.I.173, fol. 104a-b (pierwsza połowa XIV wieku); РГАДА, 381.I.174, fol. 74b-c (pierwsza połowa XIV wieku); РНБ, Ф.п.I.47, fol. 43d-44a (połowa XIV wieku); РГАДА, 381.I.171, fol. 44d-45a (połowa XIV wieku); РГАДА, 381.I.168, fol. 58d-59a (przełom XIV i XV wieku); ГИМ, Син. 240, fol. 91c-d (1400 r.); РГАДА, 381.I.169, fol. 101a-b (pierwsza ćwierć XV wieku); РГАДА, 381.I.170, fol. 88c-d (pierwsza połowa XV wieku).

Wariant żywotu skróconego św. Symeona Słupnika z Cudownej Góry, zbieżny z wersją poświadczoną zarówno w omówionych wyżej rękopisach bułgarskich i serbskich, jak i w kopiach I redakcji wschodniosłowiańskiej (Мѣца тогожъ въ .кѣд. днѣ памѣ^т прѣпѣбнаго ѿца нашего Симевна столпника иже на дивнои горѣ. Incipit: Симевнъ въ стѣхъ ѿцѣ нашъ бѣ ѿ Антиѡхия соурьскыя во цр^ѣтво Йоустияна зачатъ ѿ общенія), pojawia się też w odpisach II redakcji (obszernej) wschodniosłowiańskiego prologu, powstałej najpóźniej w pierwszej połowie XIV wieku, pod datą 24 maja, m.in. ГИМ, Син. 245, fol. 58b-c (druga połowa XIV wieku); ГИМ, Син. 246, fol. 103c-d (druga połowa XIV wieku). Został także włączony do tomu majowego *Wielkich minei lekcyjnych* Makarego z połowy XVI stulecia: РНБ, 728.1321, fol. 488a; ГИМ, Син. 994, fol. 645d; ГИМ, Син. 180, fol. 1027a-b³⁵.

U schyłku XIV wieku, dzięki inicjatywie ówczesnego metropolity kijowskiego, Cypriana Camblaka (ok. 1330-1406), duchownego wywodzącego się z rodziny bułgarskiej, będącego uczniem Teodozjusza Tyrnowskiego (ok. 1300-1362/1363) i współpracownikiem patriarchy Eutymiusza (ok. 1325-ok. 1402)³⁶, na Rusi wraz z *Typikonem Jerozolimskim* upowszechnił się bułgarski przekład prologu z wersetami (dając początek

³⁵ Wydanie tekstu: *Die Grossen Lesemenäen*, s. 1290. Por. Tvorogov, *Perevodnyje žitija*, s. 106.

³⁶ N. Georgiewa, *Kiprian*, w: *Starobălgarska literatura. Enciklopedičen rečnik*, red. D. Petkanova, Sofija 1992, s. 221. Na temat działalności metropolity Cypriana na Rusi, zob. M. Grała, *Biskupi i władcy świeccy Rusi w orbicie politycznych wpływów Moskwy doby metropolity Cypriana*, Kraków 2020.

kilku nowym redakcjom tego zbioru żywotów świętych, m.in. nowogrodzkiej)³⁷. Żywot skrócony Symeona Słupnika Młodszego w wersji zbieżnej z bałkańskimi kodeksami omówionymi wyżej (НБКМ 1041, 552 i 1044) odnajdziemy zatem m.in. na kartach następujących wschodniosłowiańskich odpisów prologu z wersetami, pod datą 24 maja:

Мѣа того* въ .ѣд. пама† прпѣнаго ѿца наше† Симевна иже на дивнѣи горѣ. Incipit: На дивнѣи горѣ пребыѣ Симевнѣ на земли древле. На небеснѣ[м] иже вседивнѣи витаеть нына горѣ. Въ двадеса† четвертыи Симевнѣ ѿ земля преиде. Сеи прпѣный чудотворецъ Симевнѣ баше въ врѣмена Иоустинѣана стараго. родижеса въ Антіѡхїи сирїисцѣи ѿ оца Іѡана и мѣре Марфы:

- prolog od marca do czerwca z Ławry Troicko-Siergijewskiej, 1429 rok, РГБ, 304.I.715, fol. 283'-284'³⁸;
- prolog od marca do czerwca z Ławry Troicko-Siergijewskiej, XVI wiek, РГБ, 304.I.716, fol. 522'-523'³⁹;
- prolog od marca do sierpnia z trzeciej ćwierci XVI wieku, РГБ, 722.218, fol. 316-316'.

Wariant żywotu św. Symeona Słupnika Młodszego z prologu z wersetami został także wpleciony w treść *Wielkich minei lekcyjnych* metropolity Makarego, pod datą 24 maja: РНБ, 728.1321, fol. 527a; ГИМ, Син. 994, fol. 723d-724a; ГИМ, Син. 180, fol. 1126a-b⁴⁰.

³⁷ Ivanova, *Prolog*, s. 373; Fet, *Prolog*, s. 379; Skomorochova Venturini, *Literaturnye obrazcy*, s. 7; Petkov, *Tărnovskata redakcija*, s. 51-52; A.A. Turilov, *K istorii Stišnogo prologa na Rusi*, „Drevnaja Rus'. Voprosy Medievistiki” 23 (2006) s. 70-75; M.V. Čistjakova, *O redakcijach cerkovnoslavjanskogo Prologa*, „Slavistica Vilnensis” 58/2 (2013) s. 41-53; O.G. Ščeglova, *O Troice-Sergievskej redakcji Stišnogo prologa*, „Vestnik NGU. Istorija, Filologija” 14/2 (2015) s. 74-82; Ščeglova, *Studying*, s. 300; G. Petkov, *Za săstava na dva răkopisa, sădărăşti Stišen prolog za cjalata godina*, „Palaeobulgarica” 46/4 (2022) s. 570-571.

³⁸ Na fol. 285-287 tego samego rękopisu znajduje się inny tekst poświęcony św. Symeonowi z Cudownej Góry, najprawdopodobniej fragment jego żywotu obszernego: Въ тже днь слѣ ѿ житїа стїо Сїмевна чудотворца иже на дивнѣи горѣ. Incipit: Се оубѡ тайнства вамѣ глїю.

³⁹ Na fol. 525-528' tegoż manuskryptu – wspomniany w poprzednim przypisie fragment żywotu obszernego.

⁴⁰ Wydanie tekstu: *Die Grossen Lesemenäen*, s. 1446-1447. Wydanie samych wersetów w wersji greckiej i cerkiewnosłowiańskiej według *Wielkich minei lekcyjnych*: L.R. Cresci – A. Delponte – L. Skomorochova Venturini, *I versetti del Prolog stišnoj. Traduzione slava dei distici e del monostici di Cristoforo di Mitilene. Mesi: gennaio, febbraio, marzo, maggio, giugno, luglio, agosto*, Torino 2002, s. 212. Dla szerszego

4. Manuskrypt ГИМ, Снн. 152 – odpis *Latopisu nowogrodzkiego czwartego*

Interesujący nas tu rękopis jest kodeksem papierowym, liczącym 426 kart paginowanych i trzy nienumerowane, związane z oprawą. Został spisany półustawem wschodniosłowiańskim, charakterystycznym dla drugiej ćwierci XVI stulecia. Tekst główny rozmieszczony został na wszystkich kartach w dwóch kolumnach. Badacze przypuszczają, że nad manuskrytem mogło pracować kilku skrybów⁴¹. Ostatni z nich, sporządzający bez wątpienia końcowe partie tekstu, znany jest z imienia/przezwiska. Bezpośrednio pod ostatnim wersem kopiowanego dzieła (fol. 414a) zamieścił on bowiem adnotację: „А сии лѣтописецъ писалъ Катовася Юрьевъ снѣ. лѣто .ѣз.н.б.го.” (*A ten oto latopisiec pisał Katowasja, syn Jurija, w roku 7052-gim*). Dzięki tej glosie możemy zatem także bardzo precyzyjnie datować powstanie rękopisu: AM 7052/AD 1544. Niestety, tej postaci nie odnotowuje żadne inne źródło⁴². Z pewnością jednak Katowasja, syn Jurija, nie był autorem zamieszczonego w kodeksie dzieła, ale skrybą-mnichem sporządzającym jego późniejszy odpis, pracującym prawdopodobnie w skryptorium Ławry Troicko-Siergijewskiej pod Moskwą⁴³.

Co ciekawe, na dolnym marginesie kilku kart kodeksu (pod tekstem głównym) możemy odnaleźć jeszcze jeden, wykonany kilka dekad później, półustawem schyłku XVI wieku zapis, wskazujący prawdopodobnie na osobę, do której przynależała omawiana księga zaraz po jej wykonaniu. Glosa została rozbita na cztery strony:

fol. 1 – Лѣтописецъ – *Latopisiec*

fol. 2 – старца – *starca*

fol. 3 – Симона – *Symeona*

fol. 4 – Шубина – *Szubina*

kontekstu można dodać, że analizowany tu wariant żywotu pojawia się także w mołdawskich odpisach prologu z wersetami, m.in. ПГБ, 310.82, fol. 137-137' (prolog na maj z 1577 r.); ПГБ, 98.199.1, fol. 196'-197 (mineja służebna i krótki prolog z wersetami na maj, pierwsza ćwierć XVI wieku).

⁴¹ M.N. Tichomirov, *Letopisnye pamjatniki b. Sinodal'nogo (patriaršego) sobranija*, „Istoričeskie Zapiski” 13 (1942) s. 269; T.N. Protas'eva, *Opisanie rukopisej Sinodal'nogo sobranija ne vošedšich v opisanie A.V. Gorskogo i K.I. Nevostrueva*, t. 1, Moskwa 1970, s. 132-133.

⁴² N.M. Tupikov, *Slovar' drevne-russkich ličnych sobstvennych imen*, Sankt-Peterburg 1903, s. 175; A.S. Usačev, *Knigopisanie v Rossii XVI v. Po materialam datirovannyh vychodnych zapisej*, t. 2, Moskva – Sankt-Peterburg 2018, s. 475 (pełna wersja publikacji jest w tej chwili niedostępna).

⁴³ A.G. Bobrov, *Novgorodskie letopisi XV v.*, Sankt-Peterburg 2001, s. 43, 49, 58.

Warto zauważyć, że starca Symeona Szubina z Ławry Troicko-Siergijewskiej wspomina w swoim liście z września 1573 do mnichów z monasteru św. Cyryla Biełozierskiego Iwan IV Groźny: „старецъ Симанъ Шюбинъ и иныя с нимъ не от большихъ”⁴⁴.

Omawiany manuskrypt znajdował się w Ławrze Troicko-Siergijewskiej aż do XVIII wieku, kiedy to trafił – jak informują dwa inne zawarte w nim parateksty, naniesione skoropisem charakterystycznym dla tego stulecia – do biblioteki Moskiewskiej Typografii Synodalnej. Obecnie jest przechowywany w Państwowym Muzeum Historycznym w Moskwie (ГИМ, Син. 152)⁴⁵.

Jak można już było wywnioskować z przywołanych wyżej głos, omawiany tu kodeks jest rękopisem homogenicznym pod względem treści i zawiera (na fol. 1a-414a) obszerne dzieło historiograficzne. Badacze zidentyfikowali ten tekst jako odpis *Latopisu nowogrodzkiego czwartego* – jednego z najstarszych znanych obecnie zabytków dziejopisarstwa Nowogrodu Wielkiego⁴⁶, skompilowanego w połowie ostatniego stulecia istnienia wschodniosłowiańskiej republiki, prawdopodobnie z inicjatywy Eutymiusza II, sprawującego godność arcybiskupa nowogrodzkiego w latach 1429-1458⁴⁷. Wspomniany latopis znany jest badaczom w dwóch wariantach: wydarzenia w starszym z nich opisano do 1437, a w młodszym – do 1447. Manuskrypt ГИМ, Син. 152 jest

⁴⁴ *Poslanie v Kirillo-Belozerskij monastyr'*, red. Ja.S. Lur'e, w: *Biblioteka literatury Drevnej Rusi*, red. D.S. Lichačev – L.A. Dmitriev – A.A. Alekseev – N.V. Ponyrko, t. 11: XVI v., Sankt-Peterburg 2001, s. 159.

⁴⁵ Tichomirov, *Letopisnye pamjatniki*, s. 269; Protas'eva, *Opisanie*, s. 133.

⁴⁶ Warto tu przypomnieć, że przyjęta obecnie w nauce klasyfikacja latopisów nowogrodzkich nie opiera się na ich datacji, lecz jest konsekwencją kolejności, w jakiej źródła te były publikowane w XIX wieku. A zatem, o ile *Latopis nowogrodzki pierwszy* jest rzeczywiście najstarszym tekstem historycznym z Nowogrodu Wielkiego, o tyle *Latopis nowogrodzki drugi* powstał dopiero w XVI wieku, a *Latopis nowogrodzki trzeci* – w XVII wieku. Zob. A.G. Bobrov, *Letopisanie novgorodskoe*, w: *Velikij Novgorod. Istorija i kul'tura IX-XVII vv. Ėnciklopedičeskij slovar'*, red. V.L. Janin – Ė.A. Gordienko, Sankt-Peterburg 2007, s. 264.

⁴⁷ A.A. Gippius, *K istorii složenija teksta Novgorodskoj pervoj letopis*, „Novgorodskij Istoričeskij Sbornik” 6 (1997) s. 44, 59, 70-72; Bobrov, *Novgorodskie letopisi*, s. 167-217; T.V. Gimon, *Redaktirovanie letopisej v XIII-XV vv. Raznočtenija meždu spiskami Novgorodskoj 1 letopisi*, „Trudy Otdela Drevnerusskoj Literatury” 57 (2006) s. 116-117; G.M. Prochorov, *Letopis' Novgorodskaja četvertaja*, w: *Velikij Novgorod. Istorija i kul'tura IX-XVII vv. Ėnciklopedičeskij slovar'*, red. V.L. Janin – Ė.A. Gordienko, Sankt-Peterburg 2007, s. 270.

kopią drugiej, późniejszej redakcji *Latopisu nowogrodzkiego czwarte-go*⁴⁸, jednak jego tekst został doprowadzony nieomal do momentu kresu republiki – ostatni zamieszczony w nim zapis (fol. 414a) informuje o tragicznym pożarze, który rozgorzał w Nowogrodzie Wielkim w dniu 21 września AM 6985 (AD 1476/1477), niszcząc m.in. dwór posadnicy Marty Boreckiej⁴⁹ (wojska moskiewskie księcia Iwana III Srogiego wkroczyły do Nowogrodu Wielkiego kilkanaście miesięcy później, w 1478).

Po opisie wydarzeń z AM 6985 na fol. 414a rękopisu znajduje się wspomniana już wyżej adnotacja z imieniem Katowasji i informacją o ukończeniu przez niego pracy nad zwodem w AM 7052. Kolejne karty (fol. 414'-415') pozostawiono puste, na fol. 416 natomiast (dodanej być może później, już podczas opracowania kodeksu), bez zachowania kolumnowego układu tekstu charakterystycznego dla całego manuskryptu, zapisano XVI-wiecznym półustawem publikowany tu wariant żywotu skróconego św. Symeona Słupnika Młodszego z Cudownej Góry, zaczerpnięty z prologu z wersetami wraz z następującym bezpośrednio po nim w tej kompilacji wspomnieniem męczennika Melecjusza Stratelatesa i jego towarzyszy. Ten ostatni tekst nie został przytoczony w całości. Kopista przerwał go w środku zdania, gdy na stronie skończyło się wolne miejsce. Karty 416'-417' również są puste, a na fol. 418-426' (na fol. 418a-426b – w układzie kolumnowym) odnajdujemy obszerny utwór poświęcony Apostołowi Andrzejowi⁵⁰.

⁴⁸ *Novgorodskaja četvertaja letopis'*, Moskva 2000, s. XVII, XXIV-XXV; A.G. Bobrov, *Redakcii Novgorodskoj četvertoj letopisi*, „Trudy Otdela Drevnerusskoj Literatury” 51 (1999) s. 107-136; Bobrov, *Novgorodskie letopisi*, s. 167, 186-194; O.L. Novikova, *Novgorodskie letopisi načala XVI v. Tekstologičeskoe issledovanie*, „Novgorodskij istoričeskij sbornik” 9 (2003) s. 221-244.

⁴⁹ Bobrov, *Novgorodskie letopisi*, s. 239.

⁵⁰ Teksty zbieżne z tą wersją (BHG 109) odnotowuje katalog hagiografii południowosłowiańskiej: Ivanova, *Bibliotheca hagiographica balcano-slavica*, s. 329-330. Fragmenty niniejszego utworu zostały także zapisane w dwóch minejach lekcyjnych z Ławry Troicko-Siergijewskiej (ПГБ, 304.I.669, fol. 337'-338 – z początku XV wieku; ПГБ, 304.I.670, fol. 832 – z XVI wieku), a następnie z nich wykreślone. Ten tekst znajduje się w całości w tomie listopadowym *Wielkich minei lekcyjnych* (РНБ, 728.1319, fol. 737b-740c; ГИМ, Син. 988, fol. 1267c-1272c; ГИМ, Син. 176, fol. 1627a-1634a).

5. Żywot prologowy św. Symeona Słupnika Młodszego jako paratekst

Z zamieszczonego wyżej przeglądu zawartości rękopisu ГИМ, СИН. 152 wynika, że utwór hagiograficzny dedykowany stylitce z Cudownej Góry nie ma żadnego związku treściowego ani formalnego z tekstem głównym kodeksu – *Latopisem nowogrodzkim czwartym* młodszej redakcji, dziełem historycznym, prezentującym skrót dziejów powszechnych od stworzenia świata, a także wypadki na Rusi i w Nowogrodzie Wielkim od IX wieku po 1476/1477 rok. Ten żywot został dołączony do omawianego manuskryptu najprawdopodobniej już po zakończeniu pracy nad jego spisywaniem, w charakterze paratekstu.

Nie ulega wątpliwości, że praktyka sporządzania na marginesach i na końcowych kartach rękopisów czy starodruków dodatkowych adnotacji o różnym charakterze, formie i zawartości treściowej była na obszarze *Slavia Orthodoxa* rozpowszechniona w nie mniejszym stopniu niż w innych częściach średniowiecznej i wczesnonowożytnej Europy⁵¹. Jak zauważył ostatnio Timofei V. Guimon, to zjawisko zyskało szczególnie wymiar na Rusi i w Nowogrodzie Wielkim. Mniej zasobne monastery, nie mogąc pozwolić sobie na zamówienie odrębnej kopii latopisu dla swojej biblioteki (jak czyniły to duże wspólnoty, np. nowogrodzki klasztor św. Jerzego), ograniczały się do sporządzenia kilku wypisów z miejscowego zwodu, najczęściej odnoszących się do ich własnej historii. Te wyimki umieszczano – w charakterze paratekstów – na pustych stronach jednego z rękopisów z klasztornej biblioteki. Przeanalizowanym przez badacza przykładem takiej praktyki jest odpis typikonu Aleksego Studyty z nowogrodzkiego monasteru Zwiastowania, ГИМ, СИН. 330, z końca XII wieku – na jednej z jego kart (fol. 281') odnaleziono krótkie zapiski o charakterze latopisarskim⁵². *Casus* kodeksu ГИМ, СИН. 152 pokazuje, że omawiana tradycja była bardziej wieloaspektowa: na pustych kartach rękopisów zawierających dzieła historyczne mogły być zapisywane, w formie paratekstów, m.in. utwory hagiograficzne⁵³. Być może sporzą-

⁵¹ I. Lis-Wielgosz – I.N. Petrov, *Communication and Memory in Medieval Church Slavonic Paratexts in the Balkans*, w: *The Routledge Handbook of Byzantine Visual Culture in the Danube Regions. 1300-1600*, red. M.A. Rossi – A.I. Sullivan, London – New York 2024, s. 364-375.

⁵² T.V. Guimon, *Historical Writing of Early Rus (c. 1000-c. 1400) in a Comparative Perspective*, Leiden-Boston 2021, s. 253-259.

⁵³ Utwory hagiograficzne pojawiają się również jako parateksty w kopiach innych wschodniosłowiańskich kompilacji historycznych, np. w *Latopisie nowogrodzkim* według odpisu Dubrowskiego z trzeciej dekady XVI wieku odnajdujemy m.in. fragment

dzającymi je lub zlecającymi ich wykonanie osobami kierowały niekiedy przesłanki natury osobistej. Nie sposób bowiem nie dostrzec zbieżności między imieniem właściciela interesującego nas tu manuskryptu i świętego, którego żywot zamieszczono na jednej z jego końcowych kart. Czyżby starzec Symeon Szubin z Ławry Troicko-Siergijewskiej zapragnął mieć w swej księdze tekst żywotu własnego patrona?

Wykaz skrótów

SBB	Staatsbibliothek (Berlin)
ГИМ	Государственный исторический музей (Moskwa)
НБКМ	Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методиј” (Sofia)
РГАДА	Российский государственный архив древних актов (Moskwa)
РГБ	Российская государственная библиотека (Moskwa)
РНБ	Российская национальная библиотека (St. Petersburg)
САНУ	Српска академија наука и уметности (Belgrad)

Wykaz rękopisów

SBB, Slav. Wuk. 29	prolog z wersetami, redakcja serbska, przełom XIV i XV wieku
ГИМ, Син. 152	<i>Latopis nowogrodzki czwarty</i> młodszej redakcji, 1544
ГИМ, Син. 176	<i>Wielkie mineje lekcyjne</i> , połowa XVI wieku
ГИМ, Син. 180	<i>Wielkie mineje lekcyjne</i> , połowa XVI wieku
ГИМ, Син. 240	prolog (krótki), redakcja wschodniosłowiańska, 1400
ГИМ, Син. 245	prolog (obszerny), redakcja wschodniosłowiańska, druga połowa XIV wieku
ГИМ, Син. 246	prolog (obszerny), redakcja wschodniosłowiańska, druga połowa XIV wieku
ГИМ, Син. 988	<i>Wielkie mineje lekcyjne</i> , połowa XVI wieku
ГИМ, Син. 994	<i>Wielkie mineje lekcyjne</i> , połowa XVI wieku
НБКМ, 552	prolog z wersetami, redakcja bułgarska, koniec XVI wieku
НБКМ, 1041	prolog z wersetami, redakcja bułgarska, 1544
НБКМ, 1044	prolog z wersetami, redakcja bułgarska, 1636
РГАДА, 381.I.168	prolog (krótki), redakcja wschodniosłowiańska, przełom XIV i XV wieku

żywotu św. biskupa Sadota z Seleucji (РНБ, F.IV.238, fol. 1'-2). Novgorodskaja letopis' po spisku P.P. Dubrovskogo, Moskva 2004, s. 242.

- РГАДА, 381.I.169 prolog (krótki), redakcja wschodniosłowiańska, pierwsza ćwierć XV wieku
- РГАДА, 381.I.170 prolog (krótki), redakcja wschodniosłowiańska, pierwsza połowa XV wieku
- РГАДА, 381.I.171 prolog (krótki), redakcja wschodniosłowiańska, połowa XIV wieku
- РГАДА, 381.I.173 prolog (krótki), redakcja wschodniosłowiańska, pierwsza połowa XIV wieku
- РГАДА, 381.I.174 prolog (krótki), redakcja wschodniosłowiańska, pierwsza połowa XIV wieku
- РГАДА, 381.I.175 prolog (krótki), redakcja wschodniosłowiańska, pierwsza tercja XIV wieku
- РГАДА, 381.I.177 prolog (krótki), redakcja wschodniosłowiańska, początek XIV wieku
- РГБ, 98.199.1 mineja służebna i krótki prolog z wersetami, redakcja mołdawska, początek XVI wieku
- РГБ, 113.597 mineja lekcyjna, redakcja wschodniosłowiańska, 1494
- РГБ, 256.319 prolog, redakcja bułgarska, początek XIV wieku
- РГБ, 304.I.182 rękopis typu *miscellanea*, redakcja wschodniosłowiańska, XVI wieku
- РГБ, 304.I.669 mineja lekcyjna, redakcja wschodniosłowiańska, 1432-1443
- РГБ, 304.I.670 mineja lekcyjna, redakcja wschodniosłowiańska, XVI wiek
- РГБ, 304.I.685 rękopis typu *miscellanea*, redakcja wschodniosłowiańska, XVI wiek
- РГБ, 304.I.715 prolog z wersetami, redakcja wschodniosłowiańska, 1429
- РГБ, 304.I.716 prolog z wersetami, redakcja wschodniosłowiańska, XVI wiek
- РГБ, 304.I.754 rękopis typu *miscellanea*, redakcja wschodniosłowiańska, XV wiek
- РГБ, 310.82 prolog z wersetami, redakcja mołdawska, 1577
- РГБ, 722.218 prolog z wersetami, redakcja wschodniosłowiańska, trzecia ćwierć XVI wieku
- РНБ, 588.58 prolog, redakcja bułgarska, 1339
- РНБ, 588.873 torżestwiennik, redakcja serbska, koniec XIV wieku
- РНБ, 728.1319 *Wielkie mineje lekcyjne*, 1529-1541
- РНБ, 728.1321 *Wielkie mineje lekcyjne*, 1529-1541
- РНБ, F.п.I.47 prolog (krótki), redakcja wschodniosłowiańska, połowa XIV wieku
- САНУ 53 prolog, redakcja bułgarska, 1330

Bibliography

Sources

Wersja żywotu najbliższa obecnie publikowanej:

Μιῖα τογοже въ .κῑ. днѣ памать прп^абнаго вѣа нашего Семиѡна иже на дивѣней горѣ, w: *Die Grossen Lesemenäen des Metropoliten Makarij. Uspenskij Spisok. 24.-31. Mai*, ed. E. Weiher – S.O. Šmidt – A.I. Škurko, Freiburg 2013, s. 1446-1447.

Teksty bizantyńskie (greckie):

La Vie abrégée de Syméon Stylite le Jeune par Jean Pétrinos (BHG 1691) et le milieu de sa production, ed. B. Caseau – C. Messis, „Travaux et Mémoires” 23/1 (2019) s. 108-120 (wydanie tekstu i przekład francuski).

La vie ancienne de s. Syméon le Jeune, 521-592, ed. P. van den Ven, t. 1: *Introduction et texte grec*, Brussels 1962 (wydanie tekstu); t. 2: *Traduction et commentaire, Vie grecque de Sainte Marthe, mère de S. Syméon, Indices*, Brussels 1970 (przekład francuski).

Sancti Symeonis Junioris vita conscripta a Nicephoro, Magistro Antiochiae, ed. J.P. Migne, PG 86/2, Paris 1865, c. 2987-3216.

Vita Symeonis Junioris Stylitae conscripta a Nicephoro, Magistro Antiochiae, ed. C. Janninck, w: *Acta Sanctorum Maii*, t. 5, Paris – Roma 1685, s. 310-397.

Βίος ἐν συντόμῳ τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Συμεὼν τοῦ ἐν τῇ Θαυμαστῇ Ὁρει, w: J. Bompiaire, *Abreges de la Vie de saint Symeon Stylite le Jeune*, „Ελληνικά” 13 (1954) s. 104-109.

Βίος καὶ πολιτεία καὶ ἄσκησις τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Συμεὼν τοῦ ἐν τῇ Θαυμαστῇ Ὁρει, w: J. Bompiaire, *Abreges de la Vie de saint Symeon Stylite le Jeune*, „Ελληνικά” 13 (1954) s. 79-88.

Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Συμεὼν τοῦ ἐν τῇ Θαυμαστῇ Ὁρει, w: J. Bompiaire, *Abreges de la Vie de saint Symeon Stylite le Jeune*, „Ελληνικά” 13 (1954) s. 90-102.

Μνήμη τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Συμεὼν τοῦ ἐν τῇ Θαυμαστῇ Ὁρει, w: H. Delehay, *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae e codice Sirmondiano nunc Berolinensi adiectis synaxariis selectis*, Brussels 1902, c. 703-705.

Μνήμη τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Συμεὼν τοῦ ἐν τῇ Θαυμαστῇ Ὁρει, w: *Menologium Basilianum, ex edilione cardinalis Albani*, ed. J.P. Migne, PG 117, Paris 1894, c. 469-472.

Teksty cerkiewnosłowiańskie:

Мѣца маіа .κῑ. житіе и жизнь прп^абнаго вѣа нашего Сѡмѡна столпника и* на Дивнѣи горѣ чудотворца, w: T.P. Lënnegren, *Sobornik Nila Sorskogo*, t. 1, Moskva 2000, s. 39-193.

- Мѣца тогоже въ .кѣд. днѣ памать прпѣбнаго ѿца нѣшего Симевна столпника на дивнен горѣ, w: *Die Grossen Lesemenäen des Metropoliten Makarij. Uspenskij Spisok. 24.-31. Mai*, ed. E. Weiher – S.O. Šmidt – A.I. Škurko, Freiburg 2013, s. 1290.
- Мѣца тогоже въ .кѣд. днѣ памать прпѣбнаго ѿца нашего Семишна иже на дивнен горѣ, w: *Die Grossen Lesemenäen des Metropoliten Makarij. Uspenskij Spisok. 24.-31. Mai*, ed. E. Weiher – S.O. Šmidt – A.I. Škurko, Freiburg 2013, s. 1446-1447; L.R. Cresci – A. Delponte – L. Skomorochova Venturini, *I versetti del Prolog stišnoj. Traduzione slava dei distici e del monastici di Cristoforo di Mitilene. Mesi: gennaio, febbraio, marzo, maggio, giugno, luglio, agosto*, Torino 2002, s. 212 (tylko wersety).
- Мѣца тогоже въ .кѣд. житие и жизнь и пощение прпѣбнаго ѿца нѣшего Симевна чудотворца иже въ Дивне горѣ. иже пространства ради, w: *Die Grossen Lesemenäen des Metropoliten Makarij. Uspenskij Spisok. 24.-31. Mai*, ed. E. Weiher – S.O. Šmidt – A.I. Škurko, Freiburg 2013, s. 1293-1451.
- Мѣ тоѣ .кѣд. паѣ прѣпоѣбнаго ѿца нѣшего Симевна Стѣпника иже на дивнѣи горѣ, w: R. Pavlova – V. Željazkova, *Stanislavov (Lesnovski) prolog ot 1330 g.*, Veliko Tŕrnovo 1999, s. 248.

Other sources

- Evagrius Scholasticus, *Historia ecclesiastica*, PG 86/2, tł. S. Kazikowski, Ewagriusz Scholastyk, *Historia Kościoła*, Warszawa 1990.
- Ioannes Moschus, *Pratum spirituale*, PG 87/3, tł. M.J. de Journal, Jean Moschus, *Le Pré Spirituel*, SCH 12, Paris 1946.
- Kekelidze K.S., *Monumenta hagiographica Georgica I. Keimena 1*, Tbilisi 1918, s. 215-340.
- La mort de Syméon d'après la Vie syriaque B*, w: B. Flusin, *Syméon et les philologues ou la mort du stylite*, w: *Les saints et leur sanctuaire à Byzance*, ed. C. Jolivet-Levy – M. Kaplan – J.P. Sodini, Paris 1993, s. 20-23.
- Mesecoslov Jerusalimskoga Tipika. Rukopis Arhiva SANU*, ed. V. Savić, Niš 2003.
- Novgorodskaja četvertaja letopis'*, Moskva 2000.
- Novgorodskaja letopis' po spisku P.P. Dubrovskogo*, Moskva 2004.
- Poslanie v Kirillo-Belozerskij monastyr'*, ed. J.S. Lur'e, w: *Biblioteka literatury Drevnej Rusi*, ed. D.S. Lichačev – L.A. Dmitriev – A.A. Alekseev – N.V. Ponyrko, t. 11: *XVI v.*, Sankt-Peterburg 2001, s. 155-175.
- The Menologion of Basil II*, ed. C. Kuper, Cambridge – London 2025.
- The Synaxarion of the Monastery of the Theotokos Evergetis. March–August. The Movable Cycle*, ed. R.H. Jordan, Belfast 2005.
- Uspenskij sbornik XII-XIII vv.*, ed. S.I. Kotkov, Moskva 1971.
- Version géorgienne de la Vie de sainte Marthe*, ed. G. Garitte, CSCO 285-286, Louvain 1968.
- Wspomnienie św. Symeona Młodszego, Ślupnika z Cudownej Góry*, w: *Synaksarion. Żywoty świętych Cerkwi Prawosławnej spisane na Świętej Górze Atos przez hieromnicha Makarego z monasteru Simonopetra. Maj*, tł. H. Paprocki, Hajnówka 2018, s. 335-344.

Studies

- Bibliotheca hagiographica graeca*, t. 2, ed. F. Halkin, Bruxelles 1957.
- Bobrov A.G., *Letopisanie novgorodskoe*, w: *Velikij Novgorod. Istorija i kul'tura IX-XVII vv. Ėnciklopedičeskij slovar'*, red. V.L. Janin – Ė.A. Gordienko, Sankt-Peterburg 2007, s. 264-265.
- Bobrov A.G., *Novgorodskie letopisi XV v.*, Sankt-Peterburg 2001.
- Bobrov A.G., *Redakcii Novgorodskoj četvertoj letopisi*, „Trudy otdela drevnerusskoj literatury” 51 (1999) s. 107-136.
- Bompaire J., *Abreges de la Vie de saint Symeon Stylite le Jeune*, „Ελληνικά” 13 (1954) s. 71-110.
- Brzozowska Z.A. – Wolińska T., *The Lives of St Symeon Stylites the Younger*, w: Z.A. Brzozowska – M.J. Leszka – T. Wolińska, *Muhammad and the Origin of Islam in the Byzantine-Slavic Literary Context. A Bibliographical History*, Łódź – Kraków 2020, s. 24-39.
- Caseau B. – Fayant M.C., *Le renouveau du culte des stylites syriens aux Xe et XIe siècles? La Vie abrégée de Syméon Stylite le Jeune (BHG 1691c)*, „Travaux et Mémoires” 21/2 (2017) s. 701-732.
- Caseau B. – Messis C., *La Vie abrégée de Syméon Stylite le Jeune par Jean Pétrinos (BHG 1691) et le milieu de sa production*, „Travaux et Mémoires” 23/1 (2019) s. 95-120.
- Čistjakova M.V., *Klassifikacija južnoslavjanskih spiskov Sinaksarja po strukturnym i jazykovym osobennostjam*, „Slavistica Vilnensis” 63 (2018) s. 35-58.
- Čistjakova M.V., *O južnoslavjanskih perevodach Stišnogo prologa*, w: *Scala Paradisi. Scripta in memoriam Demetrii Bogdanovič viri academici. 1986-2016*, red. A.A. Turilov – T. Subotin-Golubović – I. Špadijer – N. Dragin – D. Grbić – K. Mano-Zisi, Belgrad 2018, s. 437-455.
- Čistjakova M.V., *O redakcijach cerkovnoslavjanskogo Prologa*, „Slavistica Vilnensis” 58/2 (2013) s. 35-58.
- Čistjakova M.V., *Serbskij perevod Stišnogo prologa. K probleme rekonstrukcii teksta na sentjabr'*, „Studi Slavistici” 18/2 (2021) s. 7-22.
- Déroche V., *La forme de l'informe: la Vie de Théodore de Sykéôn et la Vie de Syméon Stylite le jeune*, w: *Les Vies des Saints à Byzance: genre littéraire ou biographie historique?*, red. P. Odorico – P.A. Agapitos, Paris 2004, s. 367-385.
- Déroche V., *Quelques interrogations a propos de la Vie de Symeon Stylite le Jeune*, „Eranos” 94 (1996) s. 65-83.
- Fet E.A., *Prolog*, w: *Slovar' knižnikov i knižnosti Drevnej Rusi (XI-pervaja polovina XIV v.)*, red. D.S. Lichačev, Leningrad 1987, s. 376-381.
- Flusin B., *Syméon et les philologues ou la mort du stylite*, w: *Les saints et leur sanctuaire à Byzance*, red. C. Jolivet-Levy – M. Kaplan – J.P. Sodini, Paris 1993, s. 1-23.
- Georgiewa N., *Kiprian*, w: *Starobălgarska literatura. Enciklopedičen rečnik*, red. D. Petkanova, Sofija 1992, s. 221-222.

- Gimon T.V., *Redaktirovanie letopisej v XIII-XV vv. Raznočtenija meždu spiskami Novgorodskoj 1 letopisi*, „Trudy Otdela Drevnerusskoj Literatury” 57 (2006) s. 112-125.
- Gippius A.A., *K istorii složenija teksta Novgorodskoj pervoj letopis*, „Novgorodskij Istoričeskij Sbornik” 6 (1997) s. 3-72.
- Grala M., *Biskupi i władcy świeccy Rusi w orbicie politycznych wpływów Moskwy doby metropolity Cypriana*, Kraków 2020.
- Guimon T.V., *Historical Writing of Early Rus (c. 1000-c. 1400) in a Comparative Perspective*, Leiden – Boston 2021.
- Ivanova K., *Bibliotheca hagiographica balcano-slavica*, Sofija 2008.
- Ivanova K., *Prolog*, w: *Starobălgarska literatura. Enciklopedičen rečnik*, red. D. Petkanova, Sofija 1992, s. 372-373.
- Ivanova K., *Sinaksar*, w: *Starobălgarska literatura. Enciklopedičen rečnik*, red. D. Petkanova, Sofija 1992, s. 411.
- Jurewicz O., *Historia literatury bizantyńskiej. Zarys*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1984.
- Lënngrén T.P., *Žitie Simeona Stolpnika v avtografe Nila Sorskogo*, „Lingvističeskoe Istočnikovedenie i Istorija Russkogo Jazyka” 1 (2000) s. 277-290.
- Lis-Wielgosz I. – Petrov I.N., *Communication and Memory in Medieval Church Slavonic Paratexts in the Balkans*, w: *The Routledge Handbook of Byzantine Visual Culture in the Danube Regions. 1300-1600*, red. M.A. Rossi – A.I. Sullivan, London – New York 2024, s. 364-375.
- Loseva O.V., *Russkie mesjaceslovy XI-XIV vv.*, Moskva 2001.
- Loseva O.V., *Žitija russkich svjatyh v sostave drevnerusskich Prologov XII – pervoj treti XV v. Rukopisnye pamjatniki Drevnej Rusi*, Moskva 2009.
- Nasrallah J., *Une vie arabe de saint Syméon le Jeune*, „Analecta Bollandiana” 90 (1972) s. 387-389.
- Novikova O.L., *Novgorodskie letopisi načala XVI v. Tekstologičeskoe issledovanie*, „Novgorodskij istoričeskij sbornik” 9 (2003) s. 221-244.
- Pavlova R., *Vostočnoslavjanskije svjatye v južnoslavjanskoj pis'mennosti XIII-XIV vv. Ostslavische Heilige in südslavischen Kanontexten der Slavia Orthodoxa im 13-14 Jahrhundert*, Halle 2008.
- Pavlova R. – Željazkova V., *Stanislavov (Lesnovski) prolog ot 1330 g.*, Veliko Tărnovo 1999.
- Pentkovskij A.M., *Grečeskij original slavjanskogo Sinaksarja i ego lokalizacija*, w: *Slavjano-russkij Prolog po drevnejšim spiskam. Sinaksar' (žitijnaja čast' Prologa kratkoj redakcii) za sentjabr'-fevral'*, t. 2: *Ukazateli. Issledovanija*, Moskva 2011, s. 651-664.
- Petkov G., *Stišnijat prolog v starata bălgarska, srăbska i ruska literatura (XIV-XV v.). Arheografija, tekstologija i izdanie na proložnite stihove*, Plovdiv 2000.
- Petkov G., *Tărnovskata redakcija na Stišnija prolog za zimnoto polugodie po najstarite ruski prepisi ot Troicko-Sergievata lavra (№ 717 i № 720)*, „Tărnovska Knizovna Škola” 6 (1999) s. 51-63.

- Petkov G., *Za sǎstava na dva rǎkopisa, sǎdǎrǎzǎšti Stišen prolog za cjalata godina*, „Palaeobulgarica” 46/4 (2022) s. 569-600.
- Prochorov G.M., *Letopis' Novgorodskaja četvertaja*, w: *Velikij Novgorod. Istorija i kul'tura IX-XVII vv. Ėnciklopedičeskij slovar'*, red. V.L. Janin – Ė.A. Gordienko, Sankt-Peterburg 2007, s. 270.
- Protas'eva T.N., *Opisanie rukopisej Sinodal'nogo sobranija ne vošedšich v opisanie A.V. Gorskogo i K.I. Nevostrueva*, t. 1, Moskva 1970.
- Shcheglova O., *Studying the History of the Slavic Stishnoy Prologue: New Opportunities and Prospects*, „Quaestio Rossica” 8/1 (2020) s. 297-305.
- Skomorochova Venturini L., *Literaturnye obrazcy i „ošibki” perevodčika (na primere dvustišij Stišnogo prologa)*, „Europa Orientalis” 17/1 (1998) s. 7-17.
- Ščeglova O.G., *O Troice-Sergievskej redakcji Stišnogo prologa*, „Vestnik NGU. Istorija, filologija” 14/2 (2015) s. 74-82.
- Speck P., *Wunderheilige und Bilder. Zur Frage des Beginns der Bilderverehrung*, w: *Varia III*, Bonn 1981, s. 165-166.
- Taseva L., *Bulgarische und serbische Parallelübersetzungen aus dem Griechischen im Mittelalter*, w: *Resources of Danubian Region: the Possibility of Cooperation and Utilization*, red. L.Č. Popović – M. Vidaković – D.S. Kostić, Belgrade 2013, s. 328-338.
- Taseva L., *Greški i nesinonimni raznočetenija v bǎlgarskija i srǎbskija prevod na proložnite stihove za mesec mart*, „Church Studies” 6 (2009) s. 215-234.
- Taseva L., *Parallel'nye južnoslavjanskije perevody Stišnogo prologa i triodnych sinaksarej*, „Byzantinoslavica” 64 (2006) s. 169-184.
- Taseva L., *Sǎstavǎt na bǎlgarskija i srǎbskija stišen prolog za mesec mart*, „Tǎrnovska Knizovna Škola” 9 (2009) s. 294-312.
- Tichomirov M.N., *Letopisnye pamjatniki b. Sinodal'nogo (patriaršego) sobranija*, „Istoričeskie Zapiski” 13 (1942) s. 256-283.
- Tupikov N.M., *Slovar' drevne-russkich ličnych sobstvennych imen*, Sankt-Peterburg 1903.
- Turilov A.A., *K istorii Stišnogo prologa na Rusi*, „Drevnaja Rus'. Voprosy medievistiki” 23 (2006) s. 70-75.
- Tvorogov O.V., *Perevodnye žitija v russkoj knižnosti XI-XV vv.*, Moskva – St. Peterburg 2008.
- Usačev A.S., *Knigopisanie v Rossii XVI v. Po materialam datirovannyh vychodnyh zapisej*, t. 2, Moskva – Sankt-Peterburg 2018.
- Van den Ven P., *La vie ancienne de S. Syméon Stylite le Jeune*, „Byzantion” 33/2 (1963) s. 487-492.
- Vzdornov G.I., *Rol' slavjanskich monasterskich masterskich pis'ma Konstantinopolja i Afona v razvitii knigopisanija i chudožestvennogo oformlenija russkich rukopisej na rubeže XIV-XV vv.*, „Trudy Otdela Drevnerusskoj Literatury” 23 (1968) s. 171-198.
- Wysocki M., *Szymon Ślupnik Młodszy I. Życie*, w: *Encyklopedia Katolicka KUL*, t. 19, red. E. Gigilewicz et al., Lublin 2013, k. 226.
- Znosko A., *Mały słownik wyrazów staro-cerkiewno-słowiańskich i terminologii cerkiewno-teologicznej*, Bielsk Podlaski 1983.

Анекс

Вydanie tekstu

Żywot prologowy św. Symeona Słupnika Młodszego z Cudownej Góry publikuję tu według rękopisu ГИМ, Син. 152 z 1544 roku. Lekcje zostały podane na podstawie pięciu innych odpisów prologu z wersetaми redakcji wschodniosłowiańskich z XV-XVI wieku: РГБ, 304.I.715, fol. 283'-284 (1429); РГБ, 304.I.716, fol. 522'-523 (XVI wiek); РНБ, 728.1321, fol. 527a (1529-1541 r.); ГИМ, Син. 994, fol. 723d-724a (połowa XVI wiek); ГИМ, Син. 180, fol. 1126a-b (połowa XVI wiek). Wersety Krzysztofa z Mityleny w cerkiewnosłowiańskim przekładzie zostały skonfrontowane z wydaniem: Cresci – Delponte – Skomorochova Venturini, *I versetti del Prolog stišnoj*, s. 212. Fragmenty tekstu, pominięte przez skrybę w kodeksie ГИМ, Син. 152, fol. 416, zostały tu uzupełnione na podstawie odpisu РГБ, 304.I.715 i oznaczone nawiasem kwadratowym. W lekcjach uwzględniono tylko zmiany powodujące różnice w treści utworu (kwestie ortograficzne i gramatyczne pominięto).

[Мѣа того* въ .кѣ.⁵⁴ памѣ^т прп^лбнаго ѿца наше^г Симеона иже на дивнѣи горѣ]

На дивнѣи гврѣ пребы^с Сѡмѣонъ на земли древле.|

На нб^снѣ и* вседивнѣи вѣтае^т ннѣ горѣ.

В .к^л.| Сѡмѣонъ ѿ земля преиде.|

Сеи прп^лбнии чю^лтвирецъ Сѡмѣонъ, баше| въ времена Іустіана⁵⁵ старого. рѡ^лжеса| въ Антіохіи сѡрстѣи, ѿ оца Іоанна, и мѣре| Марфы. В тои Антіохіи воспита^и. и ова велѣдѣ всадивнаа. инаа же съвходащаа. и другаа| сътворити ему ре^ина быша. И лѣчшаа всегда по члѣьскомуу, въ чревѣ за^итъса мѣтвою. и| преж^ие за^итъа его пр^лтче^м и кр^стле^м свѣдѣтельство|вань бывѣ, бѣдовща^г отрочатѣ. добродѣ|те^л же, и конецъ⁵⁶ мѣтри провозвѣстившу. И| внегда рѡ^лти^с, ошаатиса иматъ шюаго сесца.| въвображеніе обявляешю, [яко въ кратцѣ начнеть пріати] десна^г оустремленіа| втроча и шествію и шюаго. и юнеишнаго| вставитса дѣиства. на великѣ* столпы| исиде .мѣ. преиде

⁵⁴ РНБ, 728.1321; ГИМ, Син. 994; ГИМ, Син. 180 dodają: днь.

⁵⁵ РГБ, 304.I.715: Иоустиніана; РГБ, 304.I.716: Иоустиніана; РНБ, 728.1321: Иоустиніана; ГИМ, Син. 994: Иоустиніяна; ГИМ, Син. 180: Иоустиніана.

⁵⁶ РГБ, 304.I.715: кончинѣ; РГБ, 304.I.715: кончинѣ.

лѣ^т. яко быти всѣ^м лѣто^м житіа его .мѣ.⁵⁷ иже паче члѣка съврѣшивъ|
постъ и терпѣніе. и почивъ, къ аггльсѣ^тѣи оучиненъ бывъ славѣ же и
стоянію⁵⁸.|

тъи^ж⁵⁹ днѣ пама^т стѣх^х мѣнѣ⁶⁰ Мелетіа Стратилата. и иже с ним.
Іванна. Стефана, и Серапіона, егѣптанина. и Калиника⁶¹ великаго.
и .вѣ. комитѣ. и три оунѣ. и трехъ [женѣ.]

Przekład

Przekład został wykonany na podstawie zamieszczonego wyżej odczytu rękopisu ГИМ, Син. 152, fol. 416 (1544), z uwzględnieniem uzupełnień i lekcji z pięciu innych odpisów wschodniosłowiańskich prologu z wersetami z XV-XVI wieku.

[Tegoż miesiąca, w 24. (dzień), pamięć sprawiedliwego ojca naszego Symeona, który był na Cudownej Górze]

Na Cudownej Górze ziemskiej przebywał Symeon dawniej,

Na niebiańskiej ze wszech miar precudownej zamieszkuje teraz górze.

W 24. (dzień) Symeon opuścił ziemię.

Ten oto sprawiedliwy cudotwórca Symeon żył za czasów Justyniana starego⁶². Narodził się w Antiochii syryjskiej, z ojca Jana i matki Marty. Wychował się w tejże Antiochii. I zostało powiedziane, że dokona on czynów ze wszech miar precudownych, przewyższających wszystko i innych. I zawsze lepszy w człowieczeństwie, w łonie został poczęty

⁵⁷ РГБ, 304.I.715: .лѣ.; РГБ, 304.I.716: .лѣ. и .ѣ.; РНБ, 728.1321: .лѣ.; ГИМ, Син. 994: .лѣ.; ГИМ, Син. 180: .лѣ.

⁵⁸ РГБ, 304.I.715: състоянію; РГБ, 304.I.716: състоанію; РНБ, 728.1321: состоянію; ГИМ, Син. 180: состоянию.

⁵⁹ РГБ, 304.I.715: въ тже; РГБ, 304.I.716: в тои^ж; РНБ, 728.1321: в тоиже; ГИМ, Син. 994: в тоиже; ГИМ, Син. 180: в тои^ж.

⁶⁰ РНБ, 728.1321; ГИМ, Син. 994; ГИМ, Син. 180 pomijają ten wyraz.

⁶¹ РГБ, 304.I.715: Каника.

⁶² Najprawdopodobniej autor żywotu miał tu na myśli cesarza Justyniana I Wielkiego, panującego w latach 527-565. Symeon Słupnik Młodszy urodził się w 521 roku, a więc jeszcze za rządów Justyna I (518-527).

modlitwą. I przed jego poczęciem zaświadczył o nim Poprzednik i Chrzciiciel⁶³, obwieszczając matce zarówno cnoty przyszłego chłopczyka, jak i jego kres. I kiedy się narodził, miał stronić od lewego sutka, otrzymawszy objawienie, [że już wkrótce podejmie] prawy zamiar odejścia od chłopiństwa. Aby porzucić działania lewe i młodzieńcze, wszedł na wielki słup. Minęło 45 lat, a wszystkich lat jego życia było 85⁶⁴. I dokonał więcej niż (mógłby) człowiek postem i umartwieniem. I spocząwszy, ku anielskiej został przysposobiony chwale i trwaniu⁶⁵.

Tegoż dnia pamięć świętych męczenników Melecjusza Stratelatesa i będących z nim: Jana, Stefana i Serapiona Egipcjanina, i wielkiego Kalinika, i 12 komosów, i trzech młodzieńców, i trzech kobiet⁶⁶.

⁶³ Twórca tekstu wspomina tu św. Jana Chrzciela. Możemy więc przypuszczać, że ten utwór wywodzi się z tradycji konstantynopolińskiej. Por. dwie, omówione wyżej bizantyńskie wersje żywotu krótkiego (BHG 1691 i 1691c), a także jego skrót zamieszczony w *Synaksarionie Wielkiego Kościoła w Konstantynopolu*, stanowiący zapewne bezpośrednie źródło wariantu poświadczanego w greckich i cerkiewnosłowiańskich prologach z wersetami.

⁶⁴ W rękopisie ГИМ, СИН. 152 został tu powtórzony liczebnik 45, jest to jednak ewidentna pomyłka kopisty. Z innych źródeł wynika, że Symeon Słupnik Młodszy żył ok. 70 lat.

⁶⁵ W części odpisów: stanie.

⁶⁶ Święci ci mieli ponieść męczeńską śmierć za panowania cesarza Antonina Piusa (138-161).